

İmam Muhammed Şeybani'nin Hanefî Mezhebindeki Rolü ve Eserlerinin Neşrine Olan İhtiyaç

Sami ŞAHİN*

Abstract

The Role of Imam Muhammad al-Shaibani in the School of Hanafiya and the Need to the Publication of His Works. After giving brief information about the life and works of Imam Muhammad al-Shaibani, one of the prominent figures of the second century after hijra, we have focused on his mission in transferring the culture of hadith-fiqh to the following generations successfully. It is stated that he probably made the most important contribution for the views and thoughts belonging to the school of Hanafiya to live and reach our century. In addition, it is stressed that publishing his works today will be a gain for the scientific world. A list of manuscripts belonging to him is added to the study.

Key Words: Imam Muhammad, Shaibani, School of Hanafiya, Manuscripts.

Bugün İslam dünyasının pek çok yerinde yayılmış olan hanefî mezhebinin temeli İbrahim en-Nehâî (96/714) tarafından atılmış, Hammâd (120/737) bu temeli devam ettirmiş ve nihayet üst yapısını Ebû Hanîfe (150/767) tamamlamıştır. Bu yapılanmanın ince işlerini ve tezyinatını ise Ebû Hanîfe'nin iki meşhur talebesi Ebû Yûsuf (182/798) ve İmam Muhammed (189/804) yapmıştır. Daha sonraki hanefî alimlerinin yaptıkları çalışmalar temel yapıyı değiştirecek mahiyette olmamıştır. Biz bu çalışmamızda İmam Muhammed'in hayatını, eserlerini ve bu eserleriyle hanefî mezhebinin varlığını devam ettirebilmesi için ne denli katkı sağladığını kısaca anlatmaya çalışacağız. Ayrıca bu çalışmanın son bölümünde listesini verdiğimiz ve ona ait yazma eserlerin neşri için neler yapılması gerektiği hususunda bazı önerilerimizi sunacağız.

* **Yrd. Doç. Dr.,** Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi.

Hayatı

Asıl adı Muhammed b. el-Hasen b. Ferkad eş-Şeybânî¹ olan İmam Muhammed 132/749-750 yılında² Vâsıt'ta doğmuştur. Ailesinin aslen nereli olduğu hususunda ihtilaf edilmiştir. O her ne kadar Vâsıt'ta doğmuşsa da babasının taşınmasından dolayı çocukluk ve gençlik dönemi Kûfe'de geçmiştir. Kûfe, o dönemlerde fıkıh ve dil bilgisi bakımından önemli ilim merkezlerinden biriydi. Kisâî (189/804) ve Ferrâ (207/822) gibi dilbilimciler yanında Ebû Hanîfe (80-150/699-767) ve Ebû Yûsuf (113-182/731-798) gibi fakihler orada yetişmiştir.

İmam Muhammed temyiz yaşından itibaren öncelikle Kur'ân-ı Kerîm okumasını öğrenmiş, daha sonra da Arapça dil bilgisi ve hadis ilmini tahsil etmiştir. Ondört yaşından itibaren Ebû Hanîfe'nin (80-150/699-767) derslerine iştirak etmeye başlamış ve bu dersler dört yıl kadar devam etmiştir. Ebû Hanîfe'nin vefatından sonra Ebû Yûsuf'un (113-182/731-798) derslerine devam etmeye başlamış ve Ebû Hanîfe'den yarım kalan derslerini aynı minval üzere tamamlamıştır.³ Henüz yirmi yaşlarında iken Kûfe mescidinde oturup hocalık yaptığı rivâyet edilmektedir.⁴

İlmî müktesebatını daha çok Kûfe'de elde etmiştir. Kûfe; sahabe'nin oraya gelmeye başlamasından ve bilhassa Hz. Ali'nin (40/660) burayı hilâfet merkezi yapmasından sonra hadis ve fıkıhın tedris edildiği ilim merkezlerinden biri olmuştur. Şeybânî, Ebû Hanîfe ve Ebû Yûsuf'un Kûfe'de bulunmaları hasebiyle onlardan kolayca ilim tedris edebilmiştir. Ancak ilimde söz sahibi olabilmesi için sadece Kûfe'de bulunanlarla değil başka yerlerdeki âlimlerle de görüşmesi ilmî bir gelenektir. Bu amaçla Şam'da bulunan el-Evzaî (88-157/706-773), Mekke'de bulunan İbn Uyeyne (198/813), Medine'de bulunan İmam Mâlik (93-179/711-795), Horasan'da bulunan Abdullah b. Mübarek (181/797) gibi o dönemin ileri gelen âlimlerinden istifade etmek suretiyle ilmini geliştirmiştir. Ancak

1 İslâmî kaynaklarda onun ismi İmam Muhammed şeklinde meşhur olmuştur. Ancak batılı şarkiyatçılar onu İmam Muhammed ismini pek kullanmamış, daha çok Şeybânî olarak telaffuz etmişlerdir. Biz de geleneksel kullanımı tercih etmekle beraber Şeybânî şeklinde de kullanacağız.

2 Doğum tarihinin 135/754 olduğunu ileri sürenler de mevcuttur. Bkz. İbn Abdilberr, *el-İntikâ fî Fadâilî's-Selâseti'l-Emmeti'l-Fukâhâ*, Kahire, 1350, s. 174; İbn Hallık, *Vefeyâtü'l-Âyân ve Enbâu Ebnâi'z-Zemân*, (Thk. İhsan Abbas), Beyrut, 1398/1978, (IV, 185); İbn Fadlullâh el-Ömerî (749/1348), *Mesâlikü'l-Ebsâr fî Memâlikü'l-Emsâr*, (Nşr. Fuat Sezgin), Frankfurt, 1408/1988, (VI, 16).

3 M. Zahid el-Kevserî, *Bulûgu'l-Emânî fî Sireti'l-İmâm Muhammed b. el-Hasen eş-Şeybânî*, Mısır, 1355, s. 6.

4 Semânî, *el-Ensâb*, (Thk. Abdullah Ömer el-Bârûdî), Beyrut, 1408/1988, (III, 483).

bu âlimlerden bizzat yaşadıkları bölgelerde mi yoksa hacda mı ilim tahsil ettiğini tespit edebilmiş değiliz. Gerek Ebû Hanîfe'den ve gerekse Ebû Yûsuf'tan aldığı hadis ve fıkıh kültürünü Kûfe, Basra, Medine, Mekte, Şam ve Irak gibi ilim merkezlerinde yaşayan âlimlerden elde ettiği bilgiler ile birleştirmek suretiyle en yüksek bir seviyeye çıkarmıştır. İmam Muhammed sadece yukarıda zikrettiğimiz âlimlerden ilim almamış, daha birçok âlimden istifade etmiştir.

Ebû Yûsuf'un vefatından sonra Irak'taki ilim kürsüsünün başına İmam Muhammed geçmiş ve dünyanın pek çok yerinden gelen talebeleri yetiştirmeye başlamıştır. Bunlar arasında İmam Şafî (204/819), Ebû Ubeyd el-Kasım b. Sellâm (224/836), Hişam b. Ubeydullah er-Razî (221/835), Ali b. Müslim et-Tûsî, Amr b. Ebî Amr, Yahya b. Maîn (233/847), Muhammed b. Semâa (233/847), Yahya b. Salih el-Vuhhâzî (222/836) gibi âlimler mevcuttur.

İmam Muhammed ilmî çalışmaları engeller gerekçesiyle resmî bir görev almak istememiş ancak Harun Reşid'in (193/809) hilafeti döneminde (170-193/786-809) yazları hilafet merkezi olarak seçilen *Rakka*⁵ hakimliğine getirilmiş, bir müddet bu görevde kaldıktan sonra Harun Reşid tarafından görevden alınmıştır.⁶ Görevden alındıktan sonra Bağdat'a gitmiştir.⁷ O dönemde kâdî'l-kudât (baş kadı) makamında Ebû Yûsuf bulunuyordu. İmam Muhammed'in *Rakka* kadılığına tayininde Ebû Yûsuf'un etkisi olmuştur.⁸ Şeybânî'nin görevden alınma sebebi, halifeye muhalif grup liderlerinden Yahya b. Abdullah'a daha önceden veril-

5 Suriye'nin kuzeyinde, Fırat nehri üzerinde bulunan bir şehirdir.

6 Ibn Sa'd, *et-Tabakâtul-Kubrâ*, Beyrut, ts., (VII, 337). Şeybânî'nin *Rakka*'ya tayininin 180/796 yılında gerçekleştiği belirtilmiştir. Bkz. Fuat Sezgin, *Târîhu't-Turâsî'l-Arabî* (Arapçaya Çeviren: Mahmud Fehmi Hicâzî), Riyad, 1403/1983, (I, 55). Brockelmann, Şeybânî'nin *Rakka*'daki görevinden alınışının 187/802 yılında olduğunu belirtmiştir. Bkz. Brockelmann, *Târîhu'l-Edebi'l-Arabî*, (Trc. Abdulhalim en-Neccâr ve diğerleri), Mısır, 1975, (III, 246).

7 Ibn Sa'd, *Tabakât*, VII, 337.

8 Şeybânî, yönetimde görev almak için istekli gözükmemektedir. *Rakka* kadılığına tayininde de aynı durum söz konusudur. Kanaatimize göre bunun sebebi, resmî bir görev alması durumunda kendisinin ilimden, öğrenme ve öğretmeden uzak kalma endişesidir. Buna bir de o günkü yönetimin yanlışlarına ortak olma ve onları meşrulaştırma kaygısı ilave edilebilir. Bu yüzden Ebû Yûsuf'un kendisini *Rakka* kadılığına önermesinden dolayı ona biraz kırılmıştır. Ebû Yûsuf'un amacı ise, Şeybânî'nin ilmini hem değişik yerlere yaymak, hem de pratiğinin gelişmesini sağlamaktır. Bkz. Zehebi, *Menâkibu'l-İmam Ebî Hanîfe ve Sahibeyhi Ebî Yûsuf ve Muhammed b. el-Hasen*, (Thk. Muhammed Zahid el-Kevserî ve Ebû'l-Vefâ'l-Efgânî) Mısır, ts., s. 55. Hatta İmam Muhammed bu dargınlık yüzünden Ebû Yûsuf'un vefatında cenazesine katılmadığı rivâyet edilmiştir. Ancak bu doğru değildir. Onun Ebû Yûsuf'un cenazesine katılmama sebebi, her ikisinin de buldukları yerin birbirine uzak olmasından dolayıdır. Bkz. Kevserî, *Emânî*, 37.

miş olan bir emân hakkında halifenin istediği şekilde fetvâ vermemesidir. Onun görevden alınmasında Ebû Yûsuf'un bir dahli yoktur. Zira Ebû Yûsuf bu olaydan önce vefat etmiştir.⁹

Şeybânî *Rakka*'daki görevinden ayrıldıktan sonra bir müddet herhangi bir resmî görev almamış, ancak ömrünün sonlarına doğru devrin halfesi Harun Reşid tarafından kısa süre de olsa kâdî'l-kudâtlık makamına getirilmiştir.¹⁰

Kaynaklarda Şeybânî'nin aldığı resmî görevler olarak bu ikisi belirtilmektedir. Her iki görevde de ilmî çalışmalarından uzak durmamış, bir taraftan eserlerini yazmaya devam etmiş, diğer taraftan da teorik bilgilerini pratiğe dönüştürme imkânı bulmuştur.

Özellikle kendisine talebelik yapmış şahıslar kişiliği hakkında çok olumlu şeyler söylemektedirler. Onun parlak bir zekâyâ, güçlü bir hafızaya, ulvî şahsiyete sahip, şişman olmasına rağmen ince ruhlular, yaratılış itibarıyla güzel, ahlaklı ve daha pek çok iyi özelliklere sahip olduğu belirtilmektedir.¹¹ Babasının zengin olmasından dolayı bolluk ve refah içinde büyümüş, babasından kalan 30.000 dinarın yarısını fıkıh ve hadis için diğer yarısını ise şiir ve Arapça öğrenmek için harcamıştır.¹² Bu kadar zengin olmasına rağmen ilmi bırakmamış, zenginliğin verdiği imkânları iyi şeyler elde etmek için kullanmıştır.

Zamanın kıymetini iyi bilen İmam Muhammed, evinin ve ailesinin çarşı pazar ihtiyaçlarını yerine getirmek üzere birisini tayin etmiş, zamanının büyük çoğunluğunu ilimle meşguliyete ayırmıştır.¹³

Halife Harun Reşid, *Rey* şehrine¹⁴ doğru ilk defa sefere çıkmak için karar verdiğinde İmam Muhammed'in de kendisiyle beraber gelmesini istemiştir. O da bu yolculuğa katılmış, ancak yolculuğun hemen sonunda 189/791 yılında¹⁵ 58 yaşında iken vefat etmiştir.¹⁶ Aynı gün ünlü

9 Kevserî, *Emânî*, 37.

10 Kevserî, *Emânî*, 41.

11 Ibn Abdilber, *İntikâ*, 174; Hatîb Bağdadî, *Târîhu Bağdâd*, Beyrut, ts., (II, 173); Sem'ân, *Ensâb*, III, 483.

12 Hatîb Bağdadî, *Târîh*, II, 173; Sem'ânî, *Ensâb*, III, 483; Ibn Asakir, *Târîh Medîneti Dimaşk*, (Thk. Muhibbuddin Ebî Saîd Ömer b. Garâme el-Amravî), Beyrut, 1415/1995, (XII, 346).

13 Hatîb Bağdadî, *Târîh*, II, 176-177.

14 *Rey* şehri bugün İran'ın başkenti Tahran'ın yakınlarında bulunmaktadır.

15 Katip Çelebi, İmam Muhammed'in vefat tarihini bazı yerlerde hicrî 187 olarak vermektedir. Bkz. *Keşfu'z-Zunûn an Esmâi'l-Kutubi ve'l-Funûn*, İstanbul, 1971, (I, 161, 561, 567; II, 1395). Bazı yerlerde ise hicrî 189 olarak vermektedir. bkz.: I, 107; II, 1581, 1669, 1980.

16 Ibn Sa'd, *Tabakât*, VII, 337; Halife b. Hayyât, *Târîh*, (Thk. Ekrem Dıyâu'l-Ömerî), Riyad, 1405/1985, s. 458.

dil bilimcisi el-Kisâf de vefat etmiş, bunun üzerine halîfe Harun Reşid "Bugün hem Arapçayı hem de fikhı defnettim"¹⁷ demiştir.

Eserleri

İmam Muhammed'in kitapları hicrî ikinci asrın özelliklerini yansıtmaması nedeniyle önemlidir. Onun özellikle fıkıh ve hadis sahaslarında kaleme aldığı bir çok eseri günümüze kadar ulaşmıştır. Bunların bir kısmı, yeterli olmamakla beraber tahkik edilip neşredilmiş, ancak bir kısmı hâla kütüphanelerde tahkik edilip neşredilmeyi ve bu konuda çalışma ve araştırma yapacak ilim adamlarını beklemektedir. İmam Muhammed'in eserlerini üç ana bölümde toplamak mümkündür. Birincisi fıkıhla ilgili olanlar, ikincisi hadisle ilgili olanlar, üçüncüsü ise fetva türü eserleridir. Bunlara ona aidiyetinde ihtilaf edilenler ve diğerleri de ilave edilebilir. Bunları şu şekilde sıralayabiliriz:

A) Fıkıhla ilgili eserleri

1. el-Asl
2. el-Câmiu's-sagîr
3. el-Câmiu'l-kebîr
4. Ziyâdât ve ziyâdâtu'z-ziyadât
5. es-Siyeru's-sagîr
6. es-Siyeru'l-kebîr

B) Hadisle ilgili eserleri

1. el-Muvattâ
2. Kitâbu'l-hucce ala ehli'l-Medîne
3. Kitâbu'l-âsâr

C) Fetva türü eserleri

1. er-Rakkıyyât
2. el-Curcâniyyât
3. el-Keysâniyyât
4. el-Harûniyyât
5. Kitâbu'n-nevâdir

D) Aidiyetinde İhtilaf Edilen Eserleri

1. Kitâbu'l-kesb
2. el-İktisâb fi'r-rızku'l-müstetâb

17 Sem'ânî, *Ensâb*, III, 484; Ibn Hallikân, *Vefeyât*, IV, 185; Ibn Fadlullah el-Ömerî, *Mesâlik*, VI, 16; Ibn Kesîr, *el-Bidaye ve'n-Nihâye*, Daru'l-fikri'l-arabî, (X, 203); Kuraşî, *el-Cevâhiru'l-Mudîyye fî Tabakâti'l-Hanefiyye*, (Thk. Abdulfettah Muhammed el-Hulv) Riyad, 1413/1993, (III, 126); Ibn Kutluboğa, *Tâcu't-Terâcim*, (Thk. Muhammed Hayr Ramadân Yusuf Dımaşk/Beyrut, 1313/1992, s. 238.

3. el-Mehâric fî'l-hıyel
4. Kitâbu'r-rıdâ'
5. Kitâbu'l-usûl

E) Diğerleri

Yukarıda isimleri verilenler dışında ona ait olarak el-Ver', eş-Şurût, Nevâdiru's-siyâm, Kitâbu'l-ayn ve'd-deyn fî'l-vasâyâ, Kitâbu's-secedât, el-Menâsik gibi kitaplardan da söz edilmektedir.¹⁸

İlmî Kişiliği

Ebû Hanîfe'nin çalışkan talebelerinden olan İmam Muhammed, ikinci hicrî yüzyılın temayüz etmiş örneklerinden birisi ve önemli bir şahsiyettir. Irak ve Hicaz ekollerine ait ilmi materyali toplamayı başarmış, hem fıkıh hem de hadisle ilgili bir çok eseri kaleme almıştır. Bu bakımdan o fakih olmakla beraber aynı zamanda hadisçidir. Ancak o, hedefi sadece hadisleri toplamak olan sıradan bir hadisçi değil, aynı zamanda bu hadisleri fikhî problemlerin çözümünde birer araç olarak kullanan bir fakihtir. Medineli âlimlerle yaptığı ilmî münazaraları bazı eserlerine yansıtmak suretiyle *fikh-ı mukâren* (mukayeseli hukuk) yönteminin yerleşmesinde önemli bir payı olmuştur. Ayrıca *Usûl-ü Fikh*'ın kurucusu sayılan İmam Şâfiî'nin hocası olmak cihetiyle de Şâfiî fikhının kendisine çok şey borçlu olduğu bir şahsiyettir.

XVII. asırda yaşamış olan Hollandalı hukukçu *Hugo Grotius* batı dünyasında *Devletler Hukuku* alanında ilk ilim adamı olarak kabul edilmiştir. Halbuki Şeybânî, *es-Siyeru'l-Kebîr* adlı eseriyle bunu ondan tam dokuz asır önce başarmıştır. Alman müsteşrik Hans Kruse de, Muhammed Şeybânî'yi müslümanların *Hugo Grotius*'u olarak tanımlamaktadır.¹⁹

İmam Muhammed, Hanefî mezhebinin oluşumuna katkı sağlayan belli başlı temel taşlarından birisi olmuştur. Aynı zamanda o, Hanefî mezhebinin günümüze kadar ulaşmasında en büyük role sahiptir. Çün-

18 Ibnu'n-Nedîm, *el-Fihrist*, (Thk. Nâhir Abbas Osman), ys., 1985, s. 431-433'te İmam Muhammed'in 60 civarında eserinin olduğunu yazmaktadır. Ayrıca eserler hakkında daha geniş ve ayrıntılı bilgi için bkz. S. Şahin, Muhammed b. el-Hasen eş-Şeybânî'nin Hadis Kültüründeki Yeri, Basılmamış Doktora tezi, Ankara, 1999, s. 13-40.

19 Kruse, *Die Begründung der islamischen Völkerrechtslehre – Muhammed al-Şaybani – "Hugo Grotius der Moslimen"* (İslam Devletler Hukukunun Ortaya Çıkışı – Müslümanların Hugo Grotius'u Muhammed Şeybânî), Saeculum 5, München, 1954, s. 221-241. Kruse'nin bu makalesi, Mohammed Aman Hobohm tarafından "The Foundation of Islamic International Jurisprudence – Muhammed al-Shaybani – Hugo Grotius of the Muslims" adıyla İngilizce'ye çevrilmiş ve *Journal of Pakistan Historical Society*, 3, Karaçi, 1955, s. 231-267 de neşredilmiştir.

kü ilk defa Hanefî ekolünün görüşlerini yazıyla tespit (tedvin) etmiş, yani kitaplarını yazmıştır. Eğer bu kitaplar olmasaydı belki de bugün Hanefî mezhebi yaşamıyor olacaktı. Nitekim pek çok âlim, dönemlerinin ilmî otoritesi olmalarına rağmen, kalıcı eser ortaya koyan talebelerinin olmayışı ve bu yüzden görüşlerinin günümüze fazla intikal etmemesi nedeniyle bugün, sadece birkaç satırlık nakillerle tanınır olmuşlardır. Bu durumun en çarpıcı örneğini Evzâî, Sevrî gibi âlimler oluşturmaktadır. Şeybânî de eserlerini yazmamış olsaydı muhtemelen Hanefî mezhebi de görüşleri kıyıda köşede kalmış marjinal bir mezhep olmaktan kurtulamayacaktı. Ama böyle olmamış ve b mezhep devamlı İslam dünyasında büyük bir nüfûza sahip olmuştur. Bu konumunu da büyük ölçüde Şeybânî ve eserlerine borçludur.

İmam Muhammed, hicrî ilk asırda oluşan Kûfe-Irak ekolüne ait dinî kültürü kaleme almış ve Medîne-Hicâz ekolünün bir mahsulü durumundaki Mâlik'in *Muvattâ'*ını rivâyet ederek sonraki nesillere aktarma misyonunu da yerine getirmiştir. Yazıyla kayıtlanmayan fikir ve görüşlerin tarih içinde nasıl kaybolduğunu göz önüne alacak olursak İmam Muhammed'in fonksiyonunu daha iyi kavrayabiliriz.

İmam Muhammed'e Ait Eserlerin Mevcut Durumu

İmam Muhammed'in eserlerinin birçoğunun neşredilmiş olduğu bilinen bir gerçektir. Günümüzde bu eserlere ulaşmak mümkündür. Ancak bazıları hala tahkik edilmemiştir. Tahkik edilenlerin de tahkikleri yeterli değildir. Onun bazı eserleri ise tahkik edilmeleri bir yana hala neşredilememiştir. Bu durum ilk dönem eserlerine ne kadar sahip çıktığımızı göstermesi bakımından dikkat çekicidir. Halbuki bu eserler ikinci hicrî asrın kültürünü yansıtan önemli eserlerdir. Bunlardan azami derecede istifade etmek ancak yeterli tahkiklerinin yapılması ve neşredilmesiyle mümkün olur. Birçok batılı bilim adamı onun eserlerine değer verip üzerlerinde akademik çalışmalar yaparken, İslam dünyası Şeybânî'nin eserlerine karşı ilgisiz ve duyarsız kalmıştır.

Hicrî ikinci asırda oluşan hadis ve fıkıh kültürünü/en azından bir bölümünü/bize yansıttığı için İmam Muhammed'e çok şey borçlu olduğumuzu daha önce ifade etmiştik. Ancak onun kaleme almış olduğu eserlerin hala tam ve kapsamlı tahkikinin yapılarak ilim dünyasına kazandırılmamış olması üzücü, üzücü olduğu kadar da düşündürücüdür. Halbuki bu eserler, Hanefî fıkının aslını oluşturmuş ve üzerine çok sayıda şerh yazılmıştır. Bazı eserleri, Haydarabad'da bulunan Lecnetu İhyai'l-Meârifi'n-Nu'maniyye'nin kararları doğrultusunda, bir dönem bu cemiyetin başkanlığını yapan Ebû'l-Vefâ el-Efgânî'nin de şahsî

gayretleriyle tahkik edilerek neşredilmiştir. Ancak bazı eserlerinin bas-kısının yapılmış olması, bu konudaki çalışmaların yeterli olduğu an-la-mına gelmez. Ona ait Dünyanın çeşitli yerlerinde dağınık durumdaki eserleri henüz bir araya getirilememiş ve bir merkezde toplanamamış-tır. Büyük çoğunluğu yazma halinde olan bu eserler başta Süleymani-ye olmak üzere İstanbul'daki bazı kütüphanelerde-dir. Bu durum, daha sonraki dönemlerde yazılmış şerhlere gösterilen alaka ve ihtimamın, bu şerhlerin aslını oluşturan Şeybânî'nin eserlerine gösterilmediği ger-çeğini de ortaya çıkarmaktadır.

İmam Muhammed'e ait Türkiye'nin çeşitli kütüphanelerindeki yaz-ma eserlerin listesi 1969 Haziranında neşredilen *İslam Medeniyeti* dergi-sinin 45-49. sayfalarında "Muhammed b. el-Hasen eş-Şeybânî'nin İstan-bul Kütüphanelerindeki Mevcut Yazma Eserleri" başlığıyla N. Bayraktar, M.Hamidullah, S. Tuğ ve Y. Z. Kavakçı tarafından yayınlanmıştır. Çalış-manın başlığında her ne kadar İstanbul kütüphaneleri denilmişse de İstanbul dışındaki bazı kütüphanelere de işaret edilmiştir. Yazma eser-lerin listesi kitapların isimlerine göre düzenlenmiş, hangi eser hangi kütüphanede kayıtlı ise o eserin isminin altında tertip edilmiştir. Şey-banî'nin eserlerine yapılan bazı muhtasar ve şerhler de bu listeye dahil edilmiştir. Bazen de Şeybânî'nin eseri ile başka müelliflere ait bazı eser-ler birlikte yer almıştır. Bunlar mecmua olması hasebiyle bir arada gös-terilmiştir. Bu bilgilerin bir kısmı C. Brockelmann'ın *G.A.L. (Geschichte der Arabischen Litteratur)* I, 178-80, Supplament, I, 288-91 de ve Fuat Sezgin'in orijinal isminin *G.A.S. (Geschichte des Arabischen Schriftums)* olduğu ve Mahmud Fehmi Hicazî'nin *Tarihu't-turasi'l-arabi* ismiyle Arap-çaya çevirdiği kitabın 1. cilt 3. cüz'ün 54-78. sayfalarında da mevcuttur. Yukarıda isimleri geçen komisyonun hazırladığı liste incelendiğinde bu iki eserden çokça istifade ettikleri açıkça anlaşılmaktadır.

Şeybanî'ye ait yazma eserler hakkında genel bir fikir vermek ama-cıyla biz de bir liste sunuyoruz. Sunacağımız bu eserler listesi, yukarı-da bahsettiğimiz N. Bayraktar, M. Hamidullah, S. Tuğ ve Y. Z. Kavak-çı'nın *İslam Medeniyeti Dergisi*'nde yayınladıkları listeden büyük ölçü-de istifade edilerek hazırlanmıştır. Verilen bilgiler mümkün olduğunca bizzat yerinde incelenmek suretiyle doğrulukları araştırılmıştır. Araş-tırma neticesinde bilgiler doğru ise aynen alınmış, herhangi bir deği-şiklik söz konusu ise o doğrultuda gerekli düzenlemeler yanında bazı ilaveler, kısa açıklamalar ve düzeltmeler yapılmıştır. Böylece bilgiler güncellenmiştir.

Kütüphanelerin isimleri esas alınarak hazırlanan önceki listenin ter-tibini istifadesi kolay olması bakımından biz de aynı metotla düzenle-dik. Bu düzenlemeye göre, önce Şeybânî'ye ait eserin ismini verdik, daha

sonrada o ismin altında eser hangi kütüphanede bulunuyor ise o kütüphanenin ismini kayıt numarasıyla birlikte belirttik.

İmam Muhammed'e ait yazma eserlerin tanzimi için kütüphane isimlerine göre düzenlenmiş başka metotlar da kullanılabilir. Buna göre önce kütüphane ismi, daha sonra o kütüphanedeki yazma eserler verilir. Biz de eserler listesinin kütüphanelerdeki inceleme ve araştırmalarını bu yöntemle göre yaptık. Zira bu şekilde düzenlenen eserler listesi aynı kütüphanede İmam Muhammed'in diğer eserlerini inceleme fırsatı vermektedir. Ancak bir eserin tahkik ve neşir işi eser isimlerine göre düzenlenen listeye daha kolay istifade edildiğine kanaat getirdik. Bu yüzden de eserler listesini eser isimlerine göre düzenlenen şekliyle takdim ettik.

Bu mütalaanın sonunda İstanbul kütüphaneleri başta olmak üzere Ankara'daki Milli Kütüphane'de (Afyon Gedik Ahmet Paşa Kütüphanesi'nde), Konya'daki Yusuf Ağa Kütüphanesi'nde, Manisa ve Balıkesir'deki İl Halk Kütüphaneleri'nde bulunan İmam Muhammed'e ait yazma eserlerin listesi ve kayıt numaraları verilmiştir. İstanbul'da ise şu kütüphanelerde bulunmaktadır:

Beyazıt Devlet Kütüphanesi (Beyazıt'ta)

Süleymaniye Kütüphanesi (Süleymaniye'de)

Atıf Efendi Kütüphanesi (Vefa'da)

Hacı Selim Ağa Kütüphanesinde (Üsküdar'da)

Köprülü Kütüphanesi (Çemberlitaş'ta)

Nuruosmaniye Kütüphanesi (Nuruosmaniye Camii avlusu-Çağaloğlunda)

Ragıp Paşa Kütüphanesi (Aksaray-Laleli'de)

Millet Kütüphanesi (Beyazıt'ta)

Murat Molla Halk Kütüphanesi (Çarşamba-Fatih'te)

İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi (Beyazıt'ta)

Topkapı III. Ahmed Kütüphanesi (Topkapı Sarayında)

Netice itibarıyla söylemek istediğimiz şey şudur: İlim dünyasına özellikle de Diyanet İşleri Başkanlığı, İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), İlahiyat Fakülteleri gibi kurumlarla ilgili duyan araştırmacılara bir görev düşmektedir. Bu görev, İmam Muhammed'in eserlerinden nüshaları bulunanları bir araya getirmek suretiyle düzenli ve kapsamlı bir tahkikten sonra neşretmektir. Ona ait eserlerin hemen hepsi, Türkiye'deki çeşitli kütüphanelerde mevcuttur. Türkiye dışında başka yerlerde bulunan eserlerin diğer nüshaları da temin edilebilir. Ancak yapılmasını istediğimiz bu eserlerin tahkik ve neşri, maddi ve ilmi yükümlülük isteyen bir iştir. Bir iki kişi tarafından yapılamayacağı muhakkaktır. Yalnız imkansız da değildir. Oluşturulacak ilmi bir heyet tarafından gerçekleştirilmesi mümkündür.

İmam Muhammed'in hanefi mezhebinin yaşaması ve bugünlere kadar hayatietini sürdürmesi bakımından ne kadar önemli bir şahsiyet

olduğunu, bu yüzden kendisine gereği gibi değer vermek ve onun eserlerini tahkik edip neşretmek gerektiğini kısaca belirttik. Bundan sonra bu konuda araştırma yapacaklara da yardımcı olmak amacıyla Türkiye'nin değişik kütüphanelerdeki ona ait yazma eserlerin listesini takdim ediyoruz.

Muhammed b. el-Hasen eş-Şeybânî'nin Çeşitli Kütüphanelerdeki Mevcut Yazma Eserleri

el-'Akîde:

Bağdatlı Vehbi²⁰ 2000: Mecmua, 197 yk, 20x14 cm, tarihi'l-icaze 1238,

(1) Hediye b. 'Imad li Ubbâd el-'ibâd.

Bağdatlı Vehbi 2000/12: (2) el-Akaid eş-Şeybâniyye 133-135 yk., Abdurrahim b. Ali.

Fatih²¹ 3001: Mecmua, 24 yk, 15x10 cm.

Fatih 3001/2 (1) el-Akaidu's-Şeybâniyye, 3-15 yk. Nesih, Muhammed b. Seyyid, İstanbul, 1160 H.

(2) 'Akidetu's-Senusî, 15-24 yk.

Fatih 3095: Mecmua, 85 yk, 17x12 cm, 867 H.

Fatih 3095/1

(1) el-Akîdetu's-Şeybâniyye, 1-4 yk. Nesih.

(2) Bedî, el-Me'âni fi şerh 'akideti's-Şeybânî, li's-Şeyh Necmeddin b. el-Kâdî 'Aclun, 5-85 yk.

Hidiv İsmail Paşa²² 141/5: 20-24. yk.

İstanbul Üniversitesi²³ 815: Şerh kasideti's-Şeybânî fi'l-akaid, 25yk, 22x16 cm, 1118 H, şarih Abdullah b. Muhammed.

İ. Üniversitesi 2619: Bedî el-beyan fi şerh kasideti's-Şeybânî, li Muhammed Ali b. Muhammed 'Allan et-Tebrizî, 49 yk. 19x14 cm.

Kadı-zâde Mehmet²⁴ 563: Mecmua, 60 yk, 21x10 cm, İstanbul 1004 H., Nesih.

(1) el-Akaid eş-Şeybâniyye 1-6 yk.

(2) Mechul.

(3) Risale arabiyye fi taglitat el-'avâmm.

20 Süleymaniye Kütüphanesinde (Ayşe Kadın Hamam Sk. No: 30, 35 Süleymaniye-İstanbul).

21 Süleymaniye Kütüphanesinde.

22 Süleymaniye Kütüphanesinde.

23 "Nadir Eserler ve Müze Kütüphanesi" İstanbul Üniversitesi Rektörlüğü Kütüphane ve Dokümantasyon Dairesi (Besim Ömer Cd. No:15 Beyazıt-İstanbul)

24 Süleymaniye Kütüphanesinde.

- Lala İsmail²⁵ 706/15: 176 cı yk. 20x12cm., İstanbul, 1054 H.
 Pertev Paşa (Selimiye)²⁶ 626/8: 340-341.yk. 22x14cm. Osman b. Yahya, 1118 H.
 Süleymaniye²⁷ 45/2: 48-49.yk. 20x13cm.
 Veliyüddin Efendi²⁸ 2153: Akaid aş-Şaybaniya kasidat alfiyya, 4yk., 23x170, Nesih.
 Brockelmann'a göre: Berlin 1933/4; Gotha 659/60; Paris 4585; Bodleian (Oxford), I, 811 (3), 127 (3), II, 596; Pet Chanykow, 161 (2).
 el-Emâlî (=el-Keysâniyât):
 Brockelmann'a göre: Haydarabad-Dekkan, Kütüphanesi-i Asafiye II, 1072
 (Haydarabad'da basıldı 1360/1941)
 el-Âsâr:
 Aşir Efendi²⁹ 400: Mecmua 117 yk, 21x12 cm. 1207 H., müzehheb, 400/1: (1) el-Âsâr 1-92 yk, Talik: Mustafa Aşir, 1207 H
 (2) meçhul.
 Beyazıt Umumi³⁰ 1853: 88 yk, 24x13 cm. istinsah 1218 H. Talik: Kilârizade Mehmed Servet.
 Carullah³¹ 632: Mecmua, 100 yk, 26x18 cm. 12.asır (?).
 (1) Ebû Yûsuf, K.el-Harac, 1-58 yk.
 632/2
 (2) el-Âsâr 59-100 yk.
 Feyzullah Efendi³² 256: Mecmua 329 yk, 18x13 cm.
 256/1 (1) el-Âsâr, 1-181 yk, Kahire, 774 H.
 256/2 (2) Muvatta 181-328 yk., 803 H.
 Feyzullah Ef. 644: 102 yk, 26x18 cm, bazı yeni sahifeler, baş müzehheb, 10. asır (?).
 Hacı Selim Ağa³³ 275: 179 yk., 26x18 cm. 11.asır (?).
 İzmirli İsmail Hakkı³⁴ 388: 152 yk. K.boy, Hindistan.

25 Süleymaniye Kütüphanesinde.

26 Süleymaniye Kütüphanesinde.

27 Süleymaniye, Süleymaniye Kütüphanesinde bir bölümün (ktp.) ismidir.

28 Beyazıt Devlet Kütüphanesinde (İmaret Sk. No: 18-20 Beyazıt-İstanbul).

29 Süleymaniye Kütüphanesinde

30 Beyazıt Umumi Kütüphanesi, Beyazıt Devlet Kütüphanesinin içinde bir kütüphanedir. Bir süre "Beyazıt Umumi Kütüphanesi" olarak adlandırılmış, ancak 1961 yılında ismi Beyazıt Devlet Kütüphanesi olarak değiştirilmiştir.

31 Süleymaniye Kütüphanesinde

32 Millet Kütüphanesinde (Macar Kardeşler Cd. No: 85 34260 Fatih-İstanbul).

33 Hacı Selim Ağa Kütüphanesi, bina itibariyle müstakil ancak idari bakımdan Süleymaniye Kütüphanesi Müdürlüğüne bağlıdır. (Selami Ali Efendi Cd. No: 12 Üsküdar-İstanbul).

34 Süleymaniye Kütüphanesinde.

- Köprülü³⁵ /I 233: 121 yk., 24x15 cm., 12. asır (?).
 Köprülü/I 388: Mecmua, 149 yk., 23x16 cm. İstinsah Mekke 1079 H.
 (1) Ibn Abid-Dünya, el-Yakîn
 (2) Ibn Abid-Dünya, el-Matar.
 (3) el-Âsâr, 75-149 yk.
 Laleli³⁶ 798: 116 yk., 18x11 cm. baş müzehheb.
 Manisa İl Halk Kütüphanesi³⁷ 315: Babu'l-vudu ile başlar babu'l-imare ile biter. 85 yk.
 Reisülküttab Mustafa Ef.³⁸ 105: 90 yk., 21x14 cm., istinsah Hasan b. Abdullah 1128.
 Veliyuddin 467: 115 yk., 20x13 cm. 1052 H., muzehheb.
 Veliyuddin 466: 106 yk., 19x11 cm. 12.asır (?), Nesih.
 Yeni Cami³⁹ 568: 120 yk., 23x15 cm., istinsah Abdullah b. Ali ez-Zaliaî, 747 H.
 (Konya) Yûsuf Ağa⁴⁰ 7010: Tahrir: 997 H.
 (Konya ve Manisa'daki iki nüsha Tayyib Okiç'in ve asistanı Abdulkadir Şener'in lütuflarıyla).
 Brockelmann'a göre: Kahire, hanefî fıkıhı 104 m; Bankipore (Hindistan), XIX, 1595,
 Khalidiye (Kudüs), hanefî fıkıhı 90. Lucknow/Hindistan'da basıldı.
 el-Asl (I. Rivâyet):
 (Bu rivâyetde bir kaç bölüm mevcuttur. Mesela taharet, savm, zekat, sayd ve zebaih, mükateb, siyer, cinayet, soru-cevap şeklinde belirtiliyor)
 Aşir 87: 231 yk. 30x22 cm. istinsah Umer b. el-Bosnevî b. Muharrem b. Rıdvan, İstanbul, 1207 H., C:1, Baştan el-Eymân ve el-Kefâlet'e kadar.)
 Aşir 90: 375 yk. 30x22 cm. 1209 H., C: 4, hıyel, lukata, muzara'da, nikah, havele, sulh, vekalet, şehadet, gasb, şufa, hunsa, mefkûd.
 Aşir 91: 299 yk. 30x22 cm. 1209 H., C. 5, radâ'a, talak, itâk, mükatebe, buyû', rehn, kısme, hîbe.
 Atıf Efendi⁴¹ 742: C:1, 5+252 yk., 25x17 cm., 950 H.

35 Bina itibariyle müstakil olmasına karşın Köprülü Kütüphanesi idari bakımdan Süleymaniye Kütüphanesi Müdürlüğüne bağlıdır. (Divanyolu Cd. No: 29 Çemberlitaş-İstanbul).

36 Süleymaniye Kütüphanesinde.

37 Bu eser önceden Akhisar Zeynelzâde Kütüphanesinde mevcuttu. Ancak kütüphane aynı isimle Manisa İl Halk Kütüphanesine taşınmıştır. (1. Anafartalar M. Cumhuriyet Cd. No: 2 MANISA e-mail: kitapsaray @ttmet.net.tr).

38 Süleymaniye Kütüphanesinde.

39 Süleymaniye Kütüphanesinde.

40 Yusuf Ağa Kütüphanesi, binası ayrı olmakla beraber Bölge Yazma Eserler Kütüphanesinin şubesidir. (Mevlana Alanı, Selimiye Camii yanı Konya).

41 Atıf Efendi Kütüphanesi bina itibariyle müstakil olmasına karşın idari bakımdan Süleymaniye Kütüphanesi Müdürlüğüne bağlıdır. (Vefa Cad. No: 44 Vefa-İstanbul)

- 743: C: 2-3, 436 yk., 33x18cm. (2.cilt 7+199 yk., 3.cilt fihrist (5) vd.)
 744: C: 4, 5+202 yk., 33x19 cm.
 C:5, 3+209 yk., 33x19 cm.
 745: C:6, 4+241 yk., 27x17 cm., 11.asır (?) .
 Ayasofya⁴² 1026: 410 yk. 31x19 cm. istinsah: Muhammed Carullah
 b. Muhammed, Mekke, 1140 H.
 Ayasofya 1198: 204 yk. 27x10 cm. 12.asır(?), cinâyetu'l-âb - kitabu's-siyer.
 Ayasofya⁴³ 1199: 227 yk. 27x17 cm. 12.asır (?), kitabu'l-harac - kitabın sonuna kadar.
 Beşir Ağa⁴⁴ 206: 8+379+1 yk.33x21 cm.,1118 H., istinsah: Abdulkadir b. Hasan.
 Beyazıt Umumî, Kara Mustafa 245: 233 yk. 24x17cm. 10.asır(?), baştan - kitabu'd-devr
 Beyazıt Umumî, Kara Mustafa 252: 226 yk, 27x18 cm. 10.asır (?), da'va - mudarebe.
 Beyazıt Umumî, Kara Mustafa 311: 275 yk. 24x17 cm. 10.asır (?), hıyel - nafaka.
 Beyazıt Umumî, Kara Mustafa 327: 362 yk. 31x19 cm. 11.asır (?), buyû - me'âkıl.
 Beyazıt Umumî, Kara Mustafa 328: 329 yk. 31x19 cm. müstensih Sellam b. Kâsım, da'va - cu'lül-âbik.
 Beyazıt Umumî, Kara Mustafa 329: 302 yk. 31x19 cm. kifâle - kısmet.
 Beyazıt Umumî, Kara Mustafa 326: 1-219 yk., 31x19 cm. C: 1, baştan - gasb.
 220-314 yk. C: 2, sayd ve zebâih - vasiyye.
 Carullah⁴⁵ 575: 205 yk. C:1,
 Carullah 576: 402 yk. C:2, Abdulhalik b. Abdirrahman, 950 H.
 Carullah 577: 326 yk. 33x21 cm., mülkiyet tarihi 1150, C.2, kefâle, havâle, sulh vs.
 Carullah 578: 169 yk. 25x16 cm., mülkiyet 1140 H., C:3, cinâyet, hudûd, siyer.
 Carullah 579: 169 yk. 26x18 cm. mülkiyet 1140 H., C:4, harac, uşr, sayd ve zebayih, vesaye, faraid.

42 Süleymaniye Kütüphanesinde

43 Bizim ulaştığımız bilgilere göre, Ayasofya 1198 ve 1199 nolu kitaplar Kitabu'l-asl (i. rivayet) değil es-Siyeru'l-kebir'dir.

44 Süleymaniye Kütüphanesinde

45 Süleymaniye Kütüphanesinde

Carullah 580: 99 yk. 26x18 cm. mülkiyet 1135 H., mukâteb, vilâ', cinâyet.

Carullah 581: 228 yk. 30x19 cm. 12.asır (?), ebvâb kiza, talak, itâk, müdebber, mükâteb, lakît, buyû', sarf, rehn,kısme, hîbe.

Feyzullah Ef. 664: 945 yk. 29x19 cm. 12.asır (?).

Feyzullah Ef. 665: 270 yk. 26x18 cm. 11.asır (?), kitabu'l-buyû - mudarabe.

Feyzullah Ef. 666: 148 yk. 26x18 cm. 11.asır (?), kitabu'l-vekale - cali'l-âbık.

Feyzullah Ef. 667: 233 yk. 27x18 cm. 8.asır, kitabu'l-hıyel - sulh.

Feyzullah Ef. 668: 278 yk. 26x19 cm., kitabu'd-da'va - 'akl.

Feyzullah Ef. 669: 233 yk. 26x18 cm., 753 H., Şam, Babu'l-cinâye - ferâid.

Hacı Selim Ağa 285: C:1, 278 yk., 31x20 cm., 1141H., Babu'l-vudu - babu'l-velâ.

286: C: 2, 275 yk., 31x20 cm., 1141 H., Babu cinayeti'l-abd - babu'l-ikrar.

Hamidiye⁴⁶ 546: 686 yk. 34x21 cm. 12.asır (?), müzehheb.

Köprülü/I 537: 223 vk. 32x24 cm. 728 H, Halid b. Aybek, eş-Şucâ-ı tahare - keffârât.

Molla Çelebi⁴⁷ 38: 250 yk. 26x18 cm. 731 H., C:1, İsa b. Saîd b. el-Bosnavî, babu'l-vudu' - eyman ve keffârât.

Molla Çelebi 39: 254 yk. 27x18 cm. 959 H., C: 2, Yunus b. Ahmed, kitabu'l-abd - ca'l el-abd el-me'zune.

Molla Çelebi 40: 273 yk. 27x18 cm. 959 H., C:3, kitabu'l-mükâteb - el-ma'kil.

Murad Molla⁴⁸ 1038-1040: C:1/i 1-336 yk.

C:1/ii 337-631

C:2/i 1-276

C:2/ii 277-545

C:3/i 1-280

C:3/ii 281-553

C:4/i 1-259

C:4/ii 260-539

toplam 2370 yaprak

46 Süleymaniye Kütüphanesinde

47 Süleymaniye Kütüphanesinde

48 Murad Molla Halk Kütüphanesi idari bakımdan Millet Kütüphanesine bağlıdır. (Tevki Cafer Mh. Murat Molla Cd. No: 12/14 34240 Çarşamba-Fatih-İstanbul).

35x25 cm. 639 H., Ebû Bekr b. Ahmed b. Muh. et-Telhi el-İsfehânî. Nuruosmaniye⁴⁹ 1029 (1377): 434 yk. 32x20 cm. 1152 H., babu'l-vudu - ikrâr.

(Kitabu'l-asl'ın Nuruosmaniye'deki nüshasının 251.sayfasında kitabu'l-akl bitiyor ve 252. sayfasında hat değişiyor. 252'de kitabu cinayeti'l-abd ale'l-hurr... başlıyor. İlerleyen sayfalarda kitabu'l-harac var. Kitabu'l-faraid ile bitiyor.)

Ragıp Paşa⁵⁰ 352 (450): 301 yk. 33x21cm. 1138 H., kitabu't-tahâre - ikrar.

Süleymaniye 586: 426 yk. 32x21cm. C:1-2, istinsah: Musa b. Amr el-Munşavî, 1152 H.

C.1: 237+1+1 yk., babu'l-vuzuh - kitabu'l-akl.

C.2: 184+1+2 yk., kitabu'l-cinaye - babu'l-ikraz ve sadaka.

Topkapı (III. Ahmed)⁵¹ 697/1: 311 yk. 27x17cm. C:1, baştan - ...

697/2: 377 yk. 27x17cm. C:2, kitabu'l-icare - ...

698: 278 yk. 33x17cm. H.10. asır (?).

699: 645 yk. 33x21cm. H. 10.asır (?).

Turhan Valide Sultan⁵² 98: 625 yk., 30x19cm. C:1-3, 971 H. (1.cilt 135 yk. tahare - eymân; 2.cilt 136-375 yk. cinayetu'l-abd - kısmet; 3.cilt 380-625 yk. icare - hacr).

Turhan Valide 99: 469 yk. 30x18 cm. C:4-5, hıyel - cu'lül-âbik.

Yozgat⁵³ 335: 102 yk. 26x17cm.11.asır (?), kitabu's-salât - bâbî's-salât bi Mekke ve fî'l-Kabe. .

Brockelmann'a göre: Kahire hanefî fikhî 33-34, 141, 382, 496, 623; el-Ezher 4280 (hanefî fikhî 202, 2066; Mektebetu'l-Harem, Medine) .

Fuat Sezgin'e göre: Kavala,I,306; Kastamonu 2832; Chester Beatty(-Dublin)5306

el-Asl (II. Rivâyet):

(Bu rivâyet de سوال-cevap yok, başka farklar da var; yeni bâblar da bulunuyor)

Carullah 575: 205 yk. 25x17 cm. C:1, 731 H., tahare - eymân.

Carullah 576: 402 yk. 27x17 cm. C:2, Abdulhalik b. Abdurrahman b. Abbas, 950 H. kefale - farâid.

49 Nuruosmaniye Kütüphanesi, Nuruosmaniye Camii avlusundadır (Cağaloğlu). İdari bakımdan Süleymaniye Kütüphanesi Müdürlüğüne bağlıdır.

50 Ragıp Paşa Kütüphanesi idari bakımdan Süleymaniye Kütüphanesi Müdürlüğüne bağlıdır. (Ordu Cad. No: 225 Aksaray-Laleli İstanbul).

51 Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi (Topkapı Sarayı Müzesi, Sultanahmet-İstanbul).

52 Süleymaniye Kütüphanesinde

53 Süleymaniye Kütüphanesinde

(Birinci cilt Şefik Şehata tarafından Mısır'da bastırıldı. Birinci ve ikinci ciltler de Haydarabad'da basıldı.)

el-Câmî el-Kebîr:

Atıf Efendi 768: 290 yk. 29x21 cm., Ahmed b. Alauddin el-Cunkuşi, 756 H.

Ayasofya 1385K: 158 yk. Ahmed b. Yusuf el-Müderriş, 1129 H.

Fatih 1543: 261 yk. 17x13 cm. 727 H.

Fatih 1551: 113 yk. 22x16cm., Said b. Abdillâh el-Mütefekkih, 717 H.

Feyzullah Efendi 748: 232 yk. 20x16cm. 630 H.

Hafız Ahmed Paşa⁵⁴ 29: 474 yk. 28x18cm. Ahmed b. Muhammed, 669 H.

Reisülküttab Mustafa Ef. 335: 462 yk. 25x14cm. Talik: Muhammed b. Ahmed, 1127 H.

Veliyuddin 1071: 171 yk. 25x17 cm. 958 H.

Yeni Cami 392: 302 yk. 30x18 cm. 11. asır (?)

(Brockelmann'a göre: Kahire, hanefî fikhî, 740.)

(Fuat Sezgin'e göre: Dımaşk (Şam) Zahiriye hanefî fikhî 112. Haydarabad'da basıldı.)

el-Câmî es-Sagîr:

Aşir 95: 107 yk. 18x13 cm., 950 H.

Atıf Efendi 767: 2+201+3 yk. 27x17 cm., Mustafa b. Muhammed b. Yunus, 929 H.

Ayasofya 1385K: 74 yk. Ahmed b. Yusuf el-Müderriş, İstanbul, 1129 H.

Beyazıt Umumî 2271: Mecmua, (1) Cami sagir, 81 yk. 19x13 cm. 11. asır (?)

(2) meçhul, 39 yk.

Beyazıt Umumî 2309: 356 yk. 19x16cm., Yusuf b. Ebi'l-Hayr, 597 H.

Carullah 606: mecmua, 22x16 cm., 1141 H.

606/1: (1) el-Câmî's-sagîr, 1-40 yk.

(2) Ibn Nuceym, Faraid.

Esad Efendi⁵⁵ 623: 57 yk. 17x13 cm., Yûsuf b. Mustafa b. Yûsuf, 959 H.

Feyzullah Efendi 698: Mecmua (1) el-Cami es-Sagir, 1-60 yk. 26x17 cm. 988 H.

(2) el-Mesâlik fi'l-menâsik, Muhammed b. Mukerrem b. Şahan el-Kirmâvi.

54 Süleymaniye Kütüphanesinde

55 Süleymaniye Kütüphanesinde

- Hacı Mahmud Efendi⁵⁶ 894: 132 yk. O. boy, Bulak, 1302 H.
 Laleli 849: mecmua, 18x13cm., Muhammed b. Hüseyin b. Ahmed, Kahire 759 H.
 849/1: (1) el-Câmî es-Sagîr, 1-103 yk.
 (2) Nazmu'l-câmîi's-sagîr, 104-153 yk, müellif: Bedreddin el-Ferâhi.
 Murad Molla 764: 100 yk. 17x12 cm. 11.asır (?).
 Nuruosmaniye 1088 (1438): 66 yk. 22x12 cm., istinsah Muhammed Sâdık 1113 H.
 Nuruosmaniye 1089 (1439): 166 yk. 26x17 cm., istinsah Muhammed b. Asâîş, 868 H.
 Yeni Cami 395: mecmua (1) Ziyâdât, 1-99 yk. 25x17cm. 11.asır (?).
 (2) el-Cami es-Sagîr, 100-263 yk.
 (Konya) Yûsuf Ağa 7503: istinsah Ali b. hacı 714 H.
 (son nüsha Prof. Tayyib Okıç'ın ve asistanı İsmail Karaçam'ın lutuflarıyla)
 Brockelmann'a göre: Kahire, hanefî fıkı 765, 775, 969; Garret 1672-3; İskenderiye, hanefî fıkı 17; Dresden 105; Dımaşk (Şam), Zahiriye 109-111.
 Mısır ve Hindistan'da basıldı.
*el-Hucec alâ ehli'l-Medine:*⁵⁷
 Nuruosmaniye 1138 (1492): 201 yk. 21x13 cm. 11.asır.
 Topkapı 3402 Medine Köşk 352: 178 yk. 22x16 cm. istinsah Muhammed b. Ali b. Muhammed 1142 H.
 (Fuat Sezgin'e göre, Patna I, 68, 869, Asafiye, II, 1100 Hanefî fıkı 278)
 (Lucknow/Hindistan, 1888'de basılmıştır).
el-Mehâric fi'l-hiyel:
 (Kitabu'l-Asl'ın Kitabu'l-hiyel'inden ayrıdır)
 Şehit Ali Paşa⁵⁸ 962: 72 yk. 18x13 cm.
el-Muvatta':
 Ayasofya 935: 107 yk. 26x18cm., Muhammed b. Abdurrahman el-İtvâri, 797 H.

56 Süleymaniye Kütüphanesinde.

57 Kehhâle, (*Mu'cemu'l-Müellifin*, III, 229) ve daha başkaları, Şeybânî'nin kitaplarından "*el-Hucec alâ Ehli'l-Medine*" ismini taşıyan kitabı ile "*el-İhticâc alâ Mâlik*" veya "*el-Hucec fi'htilâf Ehli'l-Kûfe ve Ehli'l-Medine*" ismini taşıyan kitapların ayrı ayrı kitaplar olduğunu ileri sürmektedirler. Halbuki bu iki eserin aynı konuları içerdiği görülmektedir. Nüshalarının farklı isimler taşıması elbette farklı kitaplar olduğu anlamına gelmez. Bu durum, muhtemelen kitabın müstensihlerinden veya râvilerinden kaynaklanmaktadır.

58 Süleymaniye Kütüphanesinde.

Asyafya 937: Mecmua 270 yk. 22x13 cm. müzehheb,
937/1: (1) Muvatta', 1-236 yk., Seyid Yahya b. Seyid Zahid el-Here-
vi, Mekke, 1130 H.

(2) 'Ali el-Kâri, İmân Fir'avn, 239-270 yk.

Balıkesir İl Halk Kütüphanesi⁵⁹ 252 (8057): 148 yk. 21x16 cm. 12.asır
(?).

Beşir Ağa 176: 174 yk. 18x14 cm. istinsah Zunnun b. Ahmed, 775 H.

Çorlulu Ali Paşa⁶⁰ 144: 119 yk. 21x14cm., Mahmud b. Mustafa el-
Eyyubi, 1109 H.

Damat İbrahim Paşa⁶¹ 421: 8+266 yk. 22x13cm. Muh. Yumnü b.
Mustafa, 1112 H.

Fatih 1206/1: 151 yk. 21x14 cm., 1173 H.

Fatih 1210/1: 25+48+74+99 yk. 26x17cm., C: 1-4, Ali b. Enyibe b.
Abdillah, 717 H.

Feyzullah Efendi 256: Mecmua 329 yk, 18x13 cm.

256/1: (1) el-Âsâr, 1-181 yk, 774 H.

256/2: (2) Muvatta 181-328 yk., 803 H.

Gedik Ahmed Paşa⁶² 17474: 112 yk. 21x15 cm.

Hacı Mahmud Efendi 499: 137 yk. 21x15 cm. Nesih.

Hacı Mahmud Efendi 544: 411 s. O.boy, Hindistan, 1297.

Hekimoğlu Ali 290: Mecmua 159 yk. 22x15 cm. 1094 H.

(1) el-Elfiye, 1-38 yk.

290/2: (2) Muvatta' 41-159 yk.

İ. Üniversitesi 2009: 116 yk. 21x15 cm. Hüseyin b. Ahmed, 1165 H.

İzmir⁶³ 99: 135 yk. 20x13cm. İzmir, Muhammed b. Hasan, 1094 H.

Kılıç Ali Paşa⁶⁴ 281: 117 yk. 22x19cm. 12.asır (?).

Köprülü /I 460: 186 yk. 17x11 cm. 990 H.

Laleli 675: 135 yk. 20x12cm. Ahmed b. Hacı Muhammed, 1904 H.

Laleli 676: 172 yk. 26x18cm., 753 H.

Mihrişah Sultan⁶⁵ 89: 124 yk. 21x15cm. Berakat el-Bahimi el-Ezheri
1060 H.

Nuruosmaniye 934 (1278): 182 yk. 21x14cm. Talik: Yahya b. Ali,
1092 H.

59 (Bahçelievler Mh. Kırallı Sk. Tel: 0266 2413233 fax: 0266 2430412 Balıkesir).

60 Süleymaniye Kütüphanesinde.

61 Süleymaniye Kütüphanesinde.

62 (Afyon) Gedik Ahmet Paşa Kütüphanesindeki kitaplar, Afyon İl Halk Kütüphanesinden
Ankara'daki Milli Kütüphaneye nakledilmiştir.

63 Süleymaniye Kütüphanesinde.

64 Süleymaniye Kütüphanesinde.

65 Süleymaniye Kütüphanesinde.

Nuruosmaniye 935 (1279): 158 yk. 22x14cm., Lutfullah b. el-Mevla İsmail, 1113 H.

Reisülküttab Mustafa Ef. 274: 111yk. 18x13cm. Talik Mahmud b. Ali, 967 H.

Reşid Efendi⁶⁶ 168: 152 yk. İstinsah: İsmail b. Hüseyin, 1163 H.

Yahya Tevfik 1397 (84): 173 yk. 21x13cm. istinsah: İbrahim el-Edhemi, 1177 H.

Yahya Tevfik 1398 (85): 81 yk. 25x16cm. Muh. Sıddık b. Yahya, Merzifon, 1237 H.

Zühdü Bey⁶⁷ 612: 126 yk. 21x14 cm. istinsah: İsmail b. İbrahim, 1276 H.

(Afyon ve Balıkesir'deki nüshalar asistan Abdulkadir'in lütuflarıyla)

Brockelmann'a göre: Berlin 1144; British Museum 1590; Kahire, I, 328.

ez-Ziyâdât:

Ayasofya 1385: Mecmua, 429 yk. 25x14 cm. Ahmed b. Yusuf el-Müderriş, İst. 1134 H.

(1) Ebû Yûsuf - K. el-Harac.

(2) el-Camîu's-sagîr

(3) el-'Attabî, Şerhu'l-camii's-sagîr.

(4) ez-Ziyâdât, 64 yk. İstanbul, 1129 H.

(5) Ziyâdât ez-ziyâdât 406-429.

Fatih 1555: 295 yk. 22x17cm. 11.asır (?), haşiyeler var, baş sayfada el-Camiü'l-kebir kaydı var.

Laleli 946: 59 yk. 20x14 cm. istinsah Muhammed b. İbrahim 672 H.

Yeni Cami 395: mecmua (1) Ziyâdât, 1-99 yk. 25x17cm. 11.asır (?).

(2) el-Cami es-Sagîr, 100-263 yk.

ez-Ziyâdât ez-Ziyâdât:

Brockelmann'a göre: Kahire, hanefî fıkı 1242.

Fuat Sezgin'e göre: Dimaşk (Şam). 'Abidin.

Fuat Sezgin'e göre: Chester Beatty (Dublin) 3018/2.

(Haydarabad'da basıldı).

66 Süleymaniye Kütüphanesinde.

67 Süleymaniye Kütüphanesinde.